

МІЖНАРОДНЕ КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 341.45
DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2021.25.13>

ЛЕГАН І. М.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної безпеки, публічного управління
та адміністрування
Державного університету «Житомирська політехніка»

ІСТОРИКО-ПРАВОВІ ПЕРЕДУМОВИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО СПІВРОБІТНИЦТВА В БОРОТЬБІ З ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Анотація. У статті досліджуються особливості історико-правових передумов становлення та розвитку міжнародного співробітництва у боротьбі із транснаціональною злочинністю. У статті охарактеризовано, що під впливом різних інститутів громадянського суспільства, а також наростаючої терористичної загрози, збільшення обсягів кримінальної торгівлі зброєю, наркотиками і легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом, які останнім часом набули транснаціонального характеру, державні органи змушені з усією відповідальністю поставитися до забезпечення громадської і державної безпеки через підвищення професіоналізму співробітників правоохоронних органів. У статті доведено, що сучасні глобалізаційні процеси у світі та розвиток інформаційного суспільства, новітні засоби комунікації та цифрові технології актуалізують питання транснаціональної злочинності та виводять її на зовсім інший рівень. Окреслено теоретико-методологічну сутність поняття «організована злочинність», під якою пропонується розуміти згуртовану систему діяльності та функціонування кримінальних спільнот. Виділено основні характеристики сучасної організованої злочинності, серед яких – стійкий та довготривалий характер, жага до отримання надприбутків, попереднє планування своєї діяльності та визначення ролі кожного члена у групі, чітка диференціація на керівників різного рівня та виконавців, організація спільних грошових страхових запасів. Зазначено, що історія виникнення організованої злочинності настільки ж давня, як і історія самої людської цивілізації, а співробітництво окремих держав у боротьбі з організованою злочинністю розпочалося ще в найдавніші часи. У статті доведено факти існування ієрархії

та відповідних правил поведінки, з якими були ознайомлені всі без винятку члени угруповання, а протиріччя та конфлікти між окремими організованими злочинними групами вирішувалися через відповідні механізми та ритуали. У статті акцентовано увагу на тому, що проникнення до органів влади та місцевого самоврядування правоохоронних та інших державних органів представників окремих злочинних угруповань та криміналітету загалом унеможлиблює адекватну та дієву протидію будь-яким формам та проявам організованої злочинності, в тому числі й транснаціональної. Охарактеризовано формування нормативно-правового поля з питань міжнародного співробітництва у боротьбі із транснаціональною злочинністю. У статті продемонстрована суспільна небезпека транснаціональної злочинності, виділені її ознаки та характеристики, відображено види й моделі сучасних транскордонних злочинних формувань. Проаналізовано фактори, які детермінують до кожного типу злочинності, запропоновані заходи, що спрямовані на запобігання та протидію транснаціональній злочинності.

Ключові слова: організована злочинність, міжнародне співробітництво, транснаціональна злочинність, історико-правові передумови злочинності.

Постановка проблеми. Проблема злочинності посідає центральне місце у формуванні та розвитку сучасної правової демократичної держави, адже саме злочинність у будь-якому її прояві є складним феноменом, що знецінює життя та безпеку громадянина, руйнує економічні, соціальні та політичні орієнтири держави, її інформаційну безпеку та правовий порядок. Сучасні глобалізаційні процеси у світі та розвиток інформаційного суспільства, новітні засоби комунікації та цифрові технології актуалізують питання транснаціональної злочинності та виводять її на зовсім інший рівень.

Розвиток суспільних відносин під впливом різних інститутів громадянського суспільства, а також наростаючої терористичної загрози, збільшення обсягів кримінальної торгівлі зброєю, наркотиками і легалізації (відмивання) коштів, отриманих злочинним шляхом, які останнім часом набули транснаціонального характеру, змушують державні органи з усією відповідальністю поставитися до забезпечення громадської і державної безпеки через підвищення професіоналізму співробітників правоохоронних органів.

Науковий інтерес до такої проблематики викликаний гострою необхідністю поглибленого вивчення питань становлення та розвитку міжнародного співробітництва у боротьбі із транснаціональною злочинністю та історико-правових передумов її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням загальнотеоретичного характеру, що пов'язані з вивченням сутності понять «злочинність» та «організована злочинність», присвячені праці таких вітчизняних науковців, як: Л.І. Аркуша, В.С. Батиргареева, А.М. Бабенко, О.Г. Кальман, Н.С. Карпов, П.Л. Фріс, О.Ю. Шостко, М.М. Коцур тощо. Питаннями міжнародного співробітництва у боротьбі із транснаціональною злочинністю цікавилися у своїх наукових доробках такі вчені, як: О.І. Моїсеев, М.П. Свистуленко, К.В. Юртаева, Хаген Петер Фрідріх Хайнекер. Незважа-

ючи на зацікавленість учених до такої проблематики, окремі аспекти міжнародного співробітництва у боротьбі із транснаціональною злочинністю досліджені не були.

Метою статті є аналіз історико-правових передумов становлення та розвитку міжнародного співробітництва у боротьбі із транснаціональною злочинністю.

Виклад основного матеріалу. Історично міжнародне співробітництво окремих країн у боротьбі з організованою злочинністю зумовлювалося характером злочинності, яка загрожувала світовій спільноті. Потреба в правовій взаємодопомозі держав зростала пропорційно активізації різноманітних форм міжнародної злочинності й осмисленню її негативного впливу на суспільні відносини.

Варто погодитися з думкою Т.Д. Момотенко про те, що «організація ефективної протидії організованим злочинності на сучасному етапі становить проблему для правоохоронних органів нашої країни, причому корупція та організована злочинність нині виступають спорідненими явищами, складниками єдиної загрози кримінального характеру [5, с. 82].

Вивчення феномена організованої злочинності має досить давню історію, завжди становила значний інтерес для вчених-кримінологів, а також породжувала яскраві дискусії в науковому колі. Єдиних підходів до вивчення та розуміння такого поняття не існувало як у радянські часи, так і не існує у сучасній кримінології.

Історія транснаціональної злочинності тісно пов'язана з історією загальнолюдських уявлень про природу злочинів. Для того щоб її зрозуміти, необхідно звернутись до історичного генезису розвитку організованої злочинності загалом.

Історія виникнення організованої злочинності настільки ж давня, як і історія самої людської цивілізації, а співробітництво окремих держав у боротьбі з організованою злочинністю розпочалося ще в найдавніші часи. Вже на перших сторінках історії можемо спостерігати активність піратських флотилій та розбійницьких банд. Яскравим прикладом транснаціональної організованої злочинної групи XVII ст. можна вважати, наприклад, піратів Карибського моря. Їхня діяльність характеризувалась ознаками насильства, транскордонності та вважалася дуже небезпечною.

На думку вчених, до 1966 року в радянській кримінології поняття злочинності не існувало взагалі.

Поява так званого злочинного кластеру «крадії в законі» у 70-х рр. XX ст. була спровокована активізацією тіньової економіки та розвитком так званого «чорного ринку» товарів та послуг.

Саме в цей час, на думку фахівців, було зафіксовано перші випадки окремих проявів організованої злочинності у структурі правоохоронних органів СРСР та перші ознаки транснаціональності у діяльності злочинних організацій. Організована злочинність у цей час має вибухонебезпечну силу та стрімко розвивається. Оскільки «крадії в законі» (як керівники) та

посадові особи (іноді досить високопоставлені чиновники) діяли в межах однієї площини, це неминуче штовхало їх на більш тісні контакти.

У цей же час набула поширення так звана спеціальна мова («блатна феня»), характерна та зрозуміла лише учасникам таких угруповань. Така мова виконувала функцію певного кодування професійних понять, роблячи її незрозумілою для оточуючих, але перш за все для представників правоохоронних органів. Ця мова постійно удосконалювалася та модернізувалася.

Крім того, у великих містах СРСР виникають так звані центри злочинності, серед них – Санкт-Петербург, Москва, Київ, Одеса, Ростов. У Санкт-Петербурзі, наприклад, набули найбільшого поширення вулична злочинність та проституція, а Одеса як портове місто стала «меккою» контрабандистів та крадіїв.

До кінця 80-х рр. ХХ ст. почали формуватися великі за розмірами та розгалужені за структурою злочинні угруповання, а лідери цих груп вважалися авторитетними особами як в її межах, так і поза ними.

У своїй діяльності члени угруповань досконало розуміли та чітко дотримувалися субординації стосовно своїх лідерів. Про існування ієрархії та відповідних правил поведінки були ознайомлені всі без винятку члени угруповання, а протиріччя та конфлікти між окремими організованими злочинними групами вирішувалися через відповідні механізми та ритуали, що свідчило про існування та розвиток окремої субкультури організованої злочинності та цілісність так званої «російської мафії».

Організовані злочинні групи у той час формувалися здебільшого або із осіб, що прямо чи опосередковано мали відношення до спорту, або з осіб зі стійкого кримінального середовища, причому між обома типами членів злочинних угруповань існувало серйозне протистояння за лідерство.

Наявність організованої злочинності як проблеми офіційно визнано в 1989 році на II з'їзді народних депутатів СРСР. Це аж ніяк не означає, що організована злочинність з'явилася саме в цей час. Просто довгі роки проблема замовчувалася, що саме по собі сприяло зростанню і розвитку цього явища.

Наприкінці ХХ ст. набуває поширеності термін «етнічна злочинність». Хоча великого поширення та вживання такий термін не набув, його часто використовували для визначення групи злочинців згуртованих за етнічним принципом та національною приналежністю.

На думку Б.В. Лизогуба, етнічна основа побудови організованих злочинних угруповань такого роду може виступати як критерій для їх класифікації. Автор, ґрунтуючись на дослідженні міжнародного досвіду боротьби з організованою злочинністю, пропонує розподілити організовані злочинні групи саме за цією ознакою. Користуючись таким підходом, Б.В. Лизогуб виділив такі етнічні кримінальні структури, як:

1) східноєвропейські угруповання (російські, польські, литовські тощо);

- 2) італійські угруповання (сицилійські, калабрійські, неаполітанські, американо-італійські);
- 3) угруповання, що формуються із числа чорношкірого населення країн Європи та США;
- 4) нігерійські угруповання;
- 5) колумбійські угруповання;
- 6) мексиканські угруповання;
- 7) угруповання, до складу яких входять вихідці із країн Далекого Сходу та Південно-Східної Азії (китайські, корейські, японські та в'єтнамські);
- 8) угруповання, до складу яких входять вихідці з регіону Кавказу (чеченські, вірменські, грузинські, азербайджанські та дагестанські групи);
- 9) кримінальні структури, до складу яких входять вихідці з країн Центральної Азії (центральні-азійські країни пострадянського простору, Афганістан і Пакистан);
- 10) поліетнічні організовані злочинні угруповання, до складу яких входять вихідці з декількох культурно та історично близьких країн.

Отже, відповідно до цього критерію автор вважає, що можна виділити стільки видів кримінальних структур, сформованих на етнічній основі, скільки існує етносів і національностей [4].

Характерними ознаками етнічної злочинності є те, що члени такої спільноти володіють національною самосвідомістю та мають спільну психологію, відстоюючи власну етнічну ідентичність через меншість у багатонаціональному суспільстві. Крім того, такий вид угруповання, як правило, має закритий характер. Саме через ці ознаки учасники етнічних злочинних угруповань схильні до вчинення більш тяжких злочинів.

Період з 1993 по 1996 рр. характеризується збільшенням активності та кількості організованих злочинних груп на території України. Однак батьківщиною організованої злочинності прийнято вважати США. На думку О.В. Калиновського та В.В. Ремського, формування американської організованої злочинності відбувалося в декілька етапів [2].

Наприкінці 90-х рр. XIX ст. організованою злочинною організацією вважалася група людей, що незаконно займалася отриманням нелегального прибутку від організації забороненого грального бізнесу та проституції, а після введення так званого «сухого закону» – виготовленням, продажем та реалізацією наркотиків, алкогольних напоїв, підроблених банкнот тощо.

Однак сучасна організована злочинна діяльність містить принципові відмінності від прогресивних організацій доіндустріальних об'єднань та угруповань.

В усьому світі термін «організована злочинність» означає згуртовану систему діяльності та функціонування кримінальних спільнот. Вітчизняні та зарубіжні вчені одноголосно підкреслюють такі основні характеристики сучасної організованої злочинності, як:

- а) стійкий та довготривалий характер;

- б) жага до отримання надприбутків;
- в) попереднє планування своєї діяльності та визначення ролі кожного члена у групі;
- г) чітка диференціація на керівників різного рівня та виконавців;
- г) організація спільних грошових страхових запасів (так званих «общаків»).

Величезний вплив на сучасні організовані угруповання в Україні мають кримінальні злочинні групи, сформовані на теренах РФ.

Проникнення до органів влади та місцевого самоврядування правоохоронних та інших державних органів представників окремих злочинних угруповань та криміналітету загалом унеможлиблює адекватну та дієву протидію будь-яким формам та проявам організованої злочинності, в тому числі й транснаціональної.

Що стосується історії формування нормативно-правового поля з питань міжнародного співробітництва у боротьбі із транснаціональною злочинністю, то її можна представити за допомогою табл. 1.

Таблиця 1

Багатосторонні міжнародні договори з питань міжнародного співробітництва у боротьбі із транснаціональною злочинністю

Назва багатостороннього міжнародного договору	Дата набуття чинності для України
1	2
Конвенції Ради Європи	
Європейська конвенція про видачу правопорушників 1957 року	09.06.1998
Додатковий Протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників 1975 року	09.06.1998
Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників 1978 року	09.06.1998
Третій додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників 2010 року	–
Четвертий додатковий протокол до Європейської конвенції про видачу правопорушників 2012 року	–
Європейська конвенція про взаємну допомогу у кримінальних справах 1959 року	09.06.1998
Додатковий Протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 1978 року	09.06.1998
Другий додатковий протокол до Європейської конвенції про взаємну допомогу у кримінальних справах 2001 року	01.01.2012
Європейська конвенція про міжнародну дійсність кримінальних вироків 1970 року	12.06.2003
Європейська конвенція про передачу провадження у кримінальних справах 1972 року	29.12.1995
Європейська конвенція про незастосування строків давності до злочинів проти людяності та воєнних злочинів 1974 року	31.10.2008
Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом 1977 року	14.06.2002

Продовження таблиці 1

1	2
Протокол, що вносить зміни до Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом 2003 року	–
Конвенція про передачу засуджених осіб 1983 року	01.01.1996
Додатковий протокол до Європейської Конвенції про передачу засуджених осіб 1997 року	01.11.2003
Конвенція про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, 1990 року	01.05.1998
Угода про незаконний обіг на морі, укладена на виконання статті 17 Конвенції ООН про боротьбу з незаконним обігом наркотичних засобів та психотропних речовин 1995 року	01.10.2007
Конвенція про захист довкілля засобами кримінального законодавства 1998 року	–
Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією 1999 року	01.03.2010
Додатковий протокол до Кримінальної конвенції про боротьбу з корупцією 2003 року	01.03.2010
Конвенція про кіберзлочинність 2001 року	01.07.2006
Додатковий протокол до Конвенції про кіберзлочинність, який стосується криміналізації дій расистського та ксенофобного характеру, вчинених через комп'ютерні системи 2003 року	01.04.2007
Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму 2005 року	01.06.2011
Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму 2005 року	01.06.2007
Додатковий протокол до Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму 2015 року	–
Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 року	01.03.2011
Конвенції Організації Об'єднаних Націй	
Конвенція Організації Об'єднаних Націй про боротьбу проти незаконного обігу наркотичних засобів і психотропних речовин 1988 року	27.11.1991
Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом 1997 року	25.04.2002
Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму 1999 року	05.01.2003
Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року	21.05.2004
Протокол про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року	21.05.2004
Протокол проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря, що доповнює Конвенцію Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності 2000 року	21.05.2004
Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції 2003 року	01.01.2010
Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму 2005 року	25.10.2007

Закінчення таблиці 1

1	2
Конвенції СНД	
Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних і кримінальних справах 1993 року	14.04.1995
Протокол до Конвенції про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах 1997 року	17.09.1999
Конвенція про правову допомогу та правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах (м. Кишинів) 2002 року	–

Джерело: систематизовано автором на основі даних офіційного сайту Міністерства юстиції України [6]

Висновки і пропозиції. Охарактеризовані історико-правові передумови становлення та розвитку міжнародного співробітництва у боротьбі із транснаціональною злочинністю особливо актуалізуються у сучасних умовах розвитку інформаційних, глобалізаційних та інтеграційних викликів. Тому акцентування уваги на вивченні такого роду злочинів повинне мати системний та прикладний характер і стати об'єктом подальших наукових розробок автора.

Література:

1. Legan I.M., Bondarenko K.S. Features of the free legal aid system in Ukraine and the European Union countries. *Держава та регіони. Серія: Право.* 2020. № 3 (69). С. 148–151.
2. Калиновський О.В., Ремський В.В. Етнічна організована злочинність: історія та сучасність. URL: file:///C:/Users/USER/Downloads/boz_2010_23_3.pdf.
3. Леган І.М., Антонюк А.Б. Перспективи розвитку законодавчого регулювання системи безоплатної правової допомоги в Україні в контексті європейської інтеграції. *Прикарпатський юридичний вісник.* Випуск 3 (32). 2020. С. 3–6.
4. Лизогуб Б.В. Організовані злочинні угруповання: класифікація та заходи протидії : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.08. Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2004. 259 с.
5. Момотенко Т.Д. Організована злочинність і корупція в правоохоронних органах держави: співвідношення та взаємозв'язок. *Європейські перспективи.* 2015. № 1. С. 82–87.
6. Офіційний сайт Міністерства юстиції України. URL: <https://minjust.gov.ua/>.

Legan I. Historical and legal prerequisites for the establishment and development of international cooperation in the fight against transnational crime

Summary. The article examines the features of the historical and legal preconditions for the formation and development of international cooperation in the fight against transnational crime. The article describes that under the influence of various civil society institutions, as well as the growing terrorist threat, the increase in criminal trafficking in weapons, drugs and money laundering, which have recently become transnational, are forcing public authorities to treat public and state security by increasing the professionalism of law enforcement officers. The article proves that modern globalization processes in the world and the development of the information society, the latest means of communication and digital technologies raise the issue of

transnational crime and take it to a completely different level. The theoretical and methodological essence of the concept of “organized crime”, which means a coherent system of activities and functioning of criminal communities, is outlined. The main characteristics of modern organized crime are highlighted, including: sustainable and long-term nature, desire to make extra profits, preliminary planning of their activities and determining the role of each member in the group, clear differentiation into managers and executors, organization of joint cash insurance reserves. It is noted that the history of organized crime is as old as the history of human civilization itself, and the cooperation of individual states in the fight against organized crime began in ancient times. The article proves the facts of the existence of hierarchy and relevant rules of conduct, which were familiar to all members of the group without exception, and contradictions and conflicts between individual organized criminal groups were resolved through appropriate mechanisms and rituals. The article emphasizes that the penetration of law enforcement and other state bodies, representatives of individual criminal groups and crime in general, prevents adequate and effective counteraction to all forms and manifestations of organized crime, including transnational. The formation of the legal framework for international cooperation in the fight against transnational crime is described. The article demonstrates the social danger of transnational crime, highlights its features and characteristics, reflects the types and models of modern cross-border crime groups. The factors that determine each type of crime are analyzed, measures aimed at preventing and combating transnational crime are proposed.

Key words: organized crime, international cooperation, transnational crime, historical and legal preconditions of crime.